

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Серія «Ім'я на обкладинці»

ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ

ЖІНКА НА БОЙОВІЙ ЛІНІЇ

Спогади, щоденник

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

Серію «Ім'я на обкладинці» засновано 2016 року.

Громадсько-просвітницька діяльність
Іванни Блажкевич мала величезний вплив
на економічний розвиток Галичини,
політичну й національну
згуртованість краян.

Спогади та щоденникові записи
письменниці в основному висвітлюють
два періоди: Першу світову війну
та розвиток кооперації.

Її подвижницьке життя гідне подиву
й наслідування. Правдиво й проникливо
розкрила авторка спогадів поневір'яння
галичан під час австро-угорського
панування, воєнних лихоліть, польської
та німецької окупацій.

Мужня, невтомна в обороні українства,
ця жінка не корилася жодній владі...

Книга неодмінно зацікавить істориків,
красзнавців, студентів, усіх шанувальників
творчості письменниці.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20

Книга поштою: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62
mail@bohdan-books.com

м. Київ: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

Слово про авторку

Розповіддю про цю легендарну жінку треба розпочинати уроки патріотизму в перший день кожного навчального року. Ніхто більше не зробив для розвою кооперації в селах і містечках Галичини, ніж ота тендітна й скромна вчителька та просвітянка. Нічиє слово на численних вічах і зборах галичанок не було таким пристрасним і переконливим. Ніхто не мав такої відваги, працелюбства, самопожертви, не зазнав таких болючих втрат...

Іванна Блажкевич народила п'ятеро дітей, однак виростила лише сина Богдана та доньку Дарію-Хризанту.

Донечка Любомира померла в лихоліття Першої світової війни, а 14 і 17 вересня 1928 року на цвинтар віднесли іще дві домовинки: шестирічну Зою та чотирилітню Любцю пригостили отруєним шоколадом... Так польські шовіністи помстилися безутішній матері за любов до України. Доказом цього був лист із чорними обвідками, в ньому – погрози: «Смерть твоїх хаменят – то початок нашої помсти. Вірогідно, відтепер будеш лише собою займатися і занехаєш пропаганду за вашу Україну, котра для вас навіки здохла...». Запис польською мовою зберігся у зошиті письменниці.

А 15 листопада 1938 року її було люто упокорено – вивели жандарми на околицю Денисова й дали 120 буків (рахувала, доки не знепритомніла). Понад три місяці львівські лікарі боролися за її видужання... Повернулася до сім'ї, до суспільної праці, але без ціпка ходити уже не могла... Втратила зуби, мала переламані кісточки на всіх пальцях. Тож писала вже дуже нечітко, подекуди годі розшифрувати написане...

Були в її житті й обшуки, й численні арешти, й переховування по лісах та у добрих людей.

Окупантів, у тому числі й «советських», бісила нескореність Іванни, тож діставалося їй від усіх властей, особливо на схилку літ: і родинний будинок конфісковували, і город грозилися відібрати, й обкладали непосильними повинностями й податками...

А вона 1 листопада 1918 року була делегаткою від Галицької округи до Народних зборів у Львові, на яких проголошено ЗУНР, а наступного дня іменем проголошеної України очолила на цих теренах ліквідацію владних установ і жандармських постерунків. Провела понад 700 віч, зборів, мітингів. Допомогала селянам добитися відшкодувань за поруйноване війною майно.

В багатьох населених пунктах за її сприяння відкрили дитсадки, читальні, різноманітні господарчі курси для молоді, кооперативні крамниці, молочарні тощо. Лише в 1932 році, внаслідок виснажливої праці, їй вдалося залучити до кооперативного руху 2166 осіб у 83 селах Поділля. Від 1936 року працювала директором Повітового союзу кооператив у Тернополі.

Окрім того збирала понад 200 взірців місцевих вишивок. Писала вірші та п'єси для дітей. Оpubлікувала близько трьох сотень статей на різноманітну тематику, особливо переймалася освітою та суспільним становищем жіноцтва. У роки Другої світової війни відкрила у Денисові сільськогосподарську школу й тим врятувала від вивезення до Німеччини молодь свого й довколишніх сіл.

1963 року Іванну Омелянівну прийняли до Спілки письменників СРСР і нарешті почали виплачувати їй пенсію.

На Тернопільщині 1993 року засновано премію Іванни Блажкевич, якою нагороджують митців за твори для дітей та юнацтва.

У Денисівському краєзнавчому музеї, створення котрого письменниця зініціювала в 1967 році, є фонд її імені. Там і в родинній оселі, що теж стала музеєм, зберігаються безцінні експонати, що свідчать про подвижництво славної краянки.

Ці записи окремою книгою публікуються вперше, але їх фрагменти з подачі поетеси Оксани Сенатович оприлюднювалися в літературно-мистецьких часописах «Дзвін» і «Тернопіль» ще в 1990-их.

Активно долучилися до популяризації творчості письменниці краєзнавці: Богдан Савак, Володимир Хома, Петро Медведик, Ядвіга Федик; літераторка Богдана Дерій; родини Блажкевичів і П'ятківських.

Книгу «Жінка на бойовій лінії» Іванна Блажкевич komponувала на основі власних щоденників. На жаль, багато тексту з різних причин втрачено, деякі віхи життя авторка оминула зумисне. Найреальніше записувала події Першої світової війни, повний сподівань і звершень період проголошення ЗУНР та розгул пілсудчини в час повення... Згодом епізодично описала будні та свята кооперації.

Текст подано за сучасним правописом зі значним збереженням лексичних, фразеологічних, морфологічних особливостей, притаманних мовленню письменниці й характерних для тодішнього часу.

Грина Дем'янова

СПОГАДИ

Ще в 1953 році дала я слово художниці Олені Кульчицькій, що напишу спогади про свій життєвий шлях. Велика наша художниця взяла мене за руку: «Приречіть! Це треба конче зробити!». Я прирєкла. І вже десять літ лежить мені на душі дане Олені Львівні слово. Але життєві обставини, буденна праця, старання про хліб насущний забрали десять літ життя, і до писання спогадів не прийшло.

А це тепер знову Ірина Вільде налягає на мене: «Пишіть спогади. І то обов'язково пишіть. Бо ці ваші спогади будуть важливою сторінкою в історії галицької України. Пишіть і спішіть. Бо час недовгий».

Час недовгий. Це грізне «мemento» змусило мене заглянути в минуле. Оглянутися на свій життєвий шлях, на якому були рожі, але більше було терня.

Побачила я світ 9.10.1886 р. в сім'ї Омеляна Григоровича Бородівича, учителя школи в Денисові на Тернопільщині. Була я третьою дитиною з черги, ще один брат народився три роки опісля.

Матір пам'ятаю небагато. Але казали мені, що була гарна, як ангел, і добра, як ангел. Любили лад і чистоту в усьому. Мені залишилася в тямці пригода: було це в суботу. Долівка в кімнаті чистенько вимита. А мене мама купають у великій мисці. Я вдарила ніжкою і вилила всю воду з миски. Вода залила долівку. От дістався мені від мами легенький ляпас, а опісля заснула я в її коханих теплих обіймах. Коли мама померла, мені було три рочки. Тямлю, як перед смертю благословили нас, свою громаду діточок. Пам'ятаю оточену вазонами домовину, і кругом клячали жінки, а коли я переходила коло них, почула жалісне слово «сирітка» і дуже не злюбила того слова. Коли після похорону засіла родина за стіл до вечері, я спиталася в бабуні: «А хто мамі вечеру занесе?» Всі вибухнули плачем, і ніхто того дня не вечеряв.

Зостались батенько з чотирма діточками. Мене і однорічного брата взяли до себе батьки мами до Збаража, де дідо Сильвестер Щепановський був лісничим у графа Німентовського. Простора лісничівка, великий город з саджавкою, висока гойдалка біля старезної липи, любовна ласка дідуса, бабусі та тіток звеселяли моє дитинство. Разом з нами виховувалася наша ровесниця Юзя, кругла сирота, яку бабуня притулила як рідну. З тіток найбільше любила я т. Толю, а брат Євген тулився до т. Ліни. В домі діда говорили по-польськи, але дід вирішив, щоб ми молилися по-своєму і щоб польської молитви нас не вчили. За прийнятим тоді звичаєм дівчата йшли за мамою, хлопці – за татом в мішаних подружжях.

Але наші мама не хотіли робити різниці між дітьми і за її згодою – ми, всі діти, були хрещені в церкві, виховувалися в українському душі, хоч тато з мамою говорили польською мовою. Але до нас, до дітей, зверталися по-українськи. У діда попали ми в польське довкілля і мимоволі присвоювали польську мову. Але в пекарні говорили всі по-українськи, і я дружила з наймичкою Мариною, яка, сівши під куделею, розказувала нам байки та казки: про Бабу Ягу, про 12 розбійників, Попелюшку та ін.

Великою подією щороку були Різдвяні свята. Обов'язково приїздили на Святвечір батенько з сестрою Меланею і братом Остапом. Зїздилися тоді й інші внуки і всі ми нетерпляче чекали вечора та темної ялинки, про яку сповіщав дзвоник у великій кімнаті. Входили ми туди поспішаючи, бо хотіли побачити ангела, який приносив нам ялинку. Ми тихцем знали, що тим «ангелом» є тітка Ліна, яка завернена в простирadlo, поставивши ялинку, зникала, як привид. Ялинка робила на нас чаруюче враження. Свічки, чічки, золоті горіхи, червоні яблука, різнокольорові лантухи. Під ялинкою окремі дарунки з підписами для всіх учасників свята. Коли перейшло перше враження від освіченої ялинки, дідо брав скрипку і під його проводом колядували довго-довго.

В сінях, що вели до їдальні, була невеличка комірчина з полицями, на яких тітка переховувала варення. Одного разу довго шукали всі, де подівся малий Ґеньо, і не могли знайти. Несподівано почули в комірчині: «А-а-а». Це Ґеньо доїдав слоїк вишень. Тітки були обурені й скаргу винесли під осуд діда, авторитет якого всі дуже шанували. Дідо велів принести ще один слоїк варення і змусив Ґеня, щоб той показав, як їв. Але хлопець вже мав досить і більше не хотів їсти. На тому справу закінчено.

Літом приїздив на лісничівку сестрінок бабуні, студент політехніки Лех Надводський. Одного разу закинув він мене на гойдалці так високо, що я зачепилася в гіллі столітньої липи і так залишилася висіти, поки принесли драбину і мене відчипили. І тремтіла я від страху, і плакала, а опісля дуже раділа, коли опинилася на землі.

Лех звичайно читав до пізньої ночі, а ощадна бабуня сварила, що він багато нафти висвічує. Тоді Лех пішов до Збаража і купив 4 великих свічки. Вечером поставив своє ліжко на середину кімнати, засвітив свічки і положився, читав допізна. Бабуня побачила, що світло не гасне, пішла, щоб знову сестрінка насварити. Але, відкривши двері,

ледь не зімліла, бо думала, що це мерлець лежить насеред хати поміж свічками. От і прозвали ми Леха «Лихом».

Одного разу бавилися ми біля саджавки. Малий Геньо впав у воду і почав тонути. Юзя скочила за ним без надумання і витягнула потопельника. Відтоді почали ми всі ставитися до неї з великою пошаною.

Любила я заходити до дідової контори. Там на стінах висіло багато рогів від козлів та оленів і мисливські картини. Дідо брав мене на коліна та казав читати газету «Кур'єр Львовські». І це були перші букви, які закріпилися в моїй пам'яті.

Поки ще мама жили, домашнє господарство в нас дома спочивало в руках доброї бабуні Марії зі Струмінських Бородієвичевої. Вона дуже любила нас, внуків, і розвезла¹ як «фанди циганські». Щодня питалася кожного з нас, що йому варити, і ставила на плиту замовлену малюками страву в маленьких горнятах. У діда Щепановського був строгий режим і нікому не дозволяли вередувати. В перших днях, коли мене туди привезли, я дуже дивувалася, що ніхто не питається, що мені зварити на обід. І коли подали на стіл борщ, я закопичила губи й ані думаю їсти борщ, бо я його зроду не їла. На друге була печена качка. Але дідо вирішив: «Не їсть борщу, нічого більше не дістане». Тіткам жаль було малої сирітки, але дідове слово було святе. І я встала від обіду, не ткнувши² борщу. На підвечірок всі пили каву, а переді мною знову поставили борщ. Але я його і тепер не ткнула. А при вечері перепросилася, і борщ дуже мені смакував. Опісля вже ніколи більше не пробувала я вередувати і все життя благословила пам'ять діда за його гострий режим.

Коли вже треба було йти в школу, взяли мене батенько до Денисова. Тут зраділа я товариством старшої сестри Мелані і брата Остапа. Сестра по-материнськи піклувалася мною, але невдовзі відвезли її до школи в Тернопіль. Відтам посилала вона мені щоразу маленькі подарунки, якими я дуже дорожила.

З братом Остапом ми дружили, але він не радо мене бачив між своїми товаришами хлоп'ячих витівок. Зате в мене було повно своїх друзів довкруги. До котрої хати я не зайшла, всюди зустрічала мене ласка. Гладили мене по голівці, пригощали їжею і заодно жалували «бідна сирітка». А хоч слово «сирітка» мене дуже боліло, товаришок в мене було багато, бо в кожній сусідській хаті було повно дітей: одні

---

¹ Розвезла – тут – розпестила. (Тут і далі примітки редактора).

² Ткнувши – тут – зачепивши, попробувавши.

народжувались, другі помирали. Ми супроводжували їх на цвинтар і плакали як за рідними.

У сусіда Павла пам'ятаю вісім похоронів, а троє дівчат вирости. Те саме було і в других сусідів. Багато жертв з-поміж дітей брала за давка або дифтерит. Протидифтеричного щеплення ще тоді не було. Лікували давку, витираючи горло квачем, вмоченим у мед зі сажею, полоскали горло соком з цвiклового³ буряка з медом і оцтом та клали на шию оклади⁴ з горілки. Дифтерит був для всіх великим пострахом, а мої батенько скільки разів приходила зі школи, то казали мені казати голосно «а-а-а», при чому перевіряли чистоту голосу. Але лихо якось минало нашу хату.

Дуже я любила свого батенька. Ніколи вони мене пальцем не ткнули, хоч моїм братчикам попадало не раз за їх витівки. Для мене була найтяжча кара стояти або клячати в кутку. Звичайно батенько правили учнівські зошити, а діти відбували кару. Годинник цікав, а його вказівки⁵ тоді пересувалися дуже помаленько. Але яка радість нас огортала, коли пролунало батенькове «встань» чи «вийди». Втішно цілували ми батенькову руку, поспішно просили пробачення і прирікали: «Вже більше не буду». Зі мною це траплялося рідко коли, бо я боялася зробити що-небудь батенькові не до вподоби, а навіть молилася, щоб Бог дав мені змогу вгадувати батенькові бажання та завше вволити їх волю.

А коли раз я мимохіть зачула, що наша сусідка намовляла батенька до женячки, а батенько обрушилися і сказали: «Дарма. Я собі жінку знайти можу, але дітям я матері не знайду». Мене застановив цей доказ батенькової любові до нас, чотирьох сиріт. І відтоді я ще більше полюбила тата та старалася в усім їм догодити.

З навчанням штуки письма зі мною клопоту не було. Я ще в Збаражі у діда вивчила і польську, і українську азбуку. Любила розв'язувати арифметичні задачки, над якими старший від мене брат сушив собі голову, залюбки виучувала віршики, які попало. Діставши від батенька «Історію України-Руси» вчитувалася в неї, оглядаючи ілюстрації: домовини Нестора, портрети князів Ярослава, Бориса і Гліба, княгині Ольги, князя Володимира, короля Данила, могилу Шевченка в Каневі й інші. Батенько перепитували мене, закриваючи підпис під

---

³ Цвiклового – столового.

⁴ Оклади – компреси.

⁵ Вказівки – *тут* –стрілки.

малюнком, але я ніколи не помилилася. За те гладили мене по голові, цілували в чоло і брали на коліна. А я була рада, тулячи голову до батенькових грудей. Часто брали мене батенько зі собою в поле. Любила я пожитися на дно візка і дивитися, як по небу пересувалися хмаринки. Чого то не бачила я в тих облаках. І гори, і зачаровані замки, і богатирів велетнів, і ридвани бистроїздні та різні людські подоби, між якими конче хотіла дошукатися рис своєї матусі. На її могилу ми, всі діти, часто забігали, носили туди віночки та букети з квіток. В городчику доглядали ми кущики рожі, що її ще мама наша посадила. А коли з маминої шовкової зеленої сукні покрили ковдру, ми всі хотіли спати під «маминою ковдрою». З любов'ю вдивляюся в портрет мами, що його змалював Корнило Устиянович в році 1888.

Коли ми бували на маминій могилі з батеньком в річницю смерті мами 24.1. або в задушні дні в часі Великодня, мені серце краялося, як батенько плакали.

Батенько заодно наказували нам любити, цінувати й шанувати найбільший скарб народу – рідну мову:

*Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має.
Як ту мову мож забути?
Нею ненька вчила
Говорити і співати,
Ненька наша мила.
Як ту мову мож забути,
Що звуками тими
Ми до Бога мольби слали
Ще дітьми малими.
У тій мові ми співали,
В ній казки казали,
У тій мові нам минуле
Наше розказали.*

Батенько дуже любили в товаристві знайомих, які часто збиралися в нас на безалкогольну перекуску, забавляти товариство оповіданнями і м. ін. про мисливські пригоди.

З батенькових оповідань знаю, що наш дідо Гриць Бородій походив з Сервир. Працював на фільварку завідуючим. З часом вдалося йому купити невеличку земельну посілість, хутір у Мільні біля Залізців.

Батенько були найстаршим з дітей, яких було семеро, з того дві доньки від першої жінки, старші від батенька. Коли дідо женився вдруге на моїй бабуні Марії Струмінській, якої швагер був священиком в Утішкові, а брат Осип Струмінський, парох в Денисові, на бажання молодого змінив прізвище на Бородієвич. І вже під тим прізвищем списане було перед шлюбом.

Дідо противилися дальшій науці дітей, і мої тато втекли 12-літнім хлопцем з дому під опіку свого дядька о. Білевича, який віддав хлопця до школи у Львові. Тут він закінчив «препаранду» (підготовчу школу) і вже в 16 років став безплатним помічником учителя в Ріпневі Золочівського повіту. Після двох літ назначено йому зарплату – 117 зл. ринських готівкою і 17 центнерів збіжжя (гречки).

В році 1867 перенесено батенька на роботу до школи в Денисові з зарплатою 9660 зл. ринських і 34 метричних центнерів збіжжя (4 ц пшениці, 10 ц жита, 10 ц гречки, 10 ц ячменю).

В межичассі помер дідо Григорій Бородієвич, а бабуня, продавши хутір у Мільні, перенеслася з дітьми до свого брата, вдівця Осипа Струмінського в Денисові, де вже батенько вчителював. Ще з Ріпнева посилали батенько до школи свого брата Осипа та опісля допомагали йому на університеті у Львові.

До Денисова одночасно з батеньком прийшов молодий священик о. Осип Вітошинський, і вони обидва стали до боротьби з темнотою і пияцтвом села. Про їх спільну роботу в читальні та інших установах я розповідала в спогадах про о. Вітошинського.

Зокрема батенько вчили зацікавлених хлопців пасічництва та садівництва. Коло школи була невелика шкілька плодкових дерев, де хлопці практично вчилися щепити. Часто батенько виписували сортове насіння збіжжя, городини, квітів. Спроваджені ними сині картоплі давали чудові збори. Їх називали «професорові бараболі».

Свого батенька затимила я як людину невсипущої праці. Вийшовши зі школи, йшов до господарки в полі, в пасіці, в садку. Вечорами виправляв учнівські зошити, приготавляв лекції. В неділю йшов до читальні, де завше було гамірно, але втишувалося, коли батько починав говорити. Коли батько був удома, до нього приходили різні люди за порадами та допомогою. Для нас, дітей, було в батька маленько часу. Я знала, що батенько нас любить і знала, що він обвантажений роботою. З вдячністю приймала я старання батенька, щоб ми були вдягнені і взуті, щоб мали шкільні книжки і приладдя, а попри це все діставали ми гарні книжечки як гостинець з Тернополя.

Приїхавши від діда зі Збаража, поступила я в школу в Денисові в перший клас, в якому вчителем були мій батенько. Не знала я на яку стати. Чи казати «прошу вчителя», чи «татунцю», як вдома. Але до тижня перевели мене в другий клас, бо я вже читала зовсім гладко і рахувала поза тисячку.

Другим учителем в тодішній школі був Антін Лерхер, син пекаря з Тернополя, німець по національності. Як дуже ми, школярі, любили того неоціненного педагога. Всі свої сили й старання віддавав він школі, унаочнював навчання, уладжував з нами екскурсії, навіть вечорами збирав школярів, щоб вивчили громади звезд. Зоряне вечірнє небо манило нас до себе. І ми, учні, радо бігли до школи, де чекав нас добрий, улюблений учитель. Зібралася нас громадка, а він нам так чудово розказує про неосяжні небесні простори, про безконечну велич небесних тіл, про Молочну або Чумацьку Дорогу. При його допомозі вивчаємо громади звезд: Великий Віз, Малий Віз, Косарі, Квочка. Не хочеться йти спати додому. Здається, до ранку слухали б. Але наказ учителя святий. Він ділить нас громадками, що йдуть в одну сторону села, і, збуджені, розходимося. А другої днини – олівці в руки і звітуємо, що ми вивчили вчора на зоряному небі. Зарисовуємо громади спостережених звезд і підписуємо їх назви. Це були найприємніші уроки географії. Про них згадала я в часі свого побуту в Києві в 1956 р., йдучи в київський планетарій. Здалося мені, що мій народний учитель також йде зі мною туди.

Чудові наші шкільні прогулянки супроводили веселі пісні:

*Веселе щасливе
Хлоп'яче життя.
Нас горе не давить,
Не тисне журба.*

*Сміємось, гуляєм,
Співаєм щодня.
Веселе щасливе
Хлоп'яче життя.*

*Уліті в садочку
Смачні груші рвем.
Восени на полі
Картоплю печем.*

*Взими вийду на гору,
Як санчата піпру,*

*Як пуцуюся стрілою,
Тільки копїт за мною.*

До гаю йшли ми співаючи:

*Раз-два, раз-два, діти, в гай.
Раз-два, раз-два, бо вже май.
Там пташата вже співають,
Красні метелики літають,
Раз-два, раз-два, діти, в гай.
Раз-два, раз-два, бо вже май.*

*Ку-ку! Ку-ку! – чути в ліску.
Ходім співаймо, радо вітаймо
Божу, Божу, Божу весну.
Ку-ку, ку-ку, птичко мала,
Ой ти кувала, правду казала:
Прийшла, прийшла, прийшла весна.*

Під супровід скрипки виучували ми Миколи Устияновича «Верховино, світку ти наш». Також під скрипку співали «Прийди, весно, прийди, свята» (слова Михайла Павлика).

Правда, що в школі часом наш учитель давав «пацу» неслухняним чи недбалим школярам, а за більші провини «тріпав шкіру», але тоді було прийнято, що «хто любить синка, не жалує тростинки». І вона була в нашого вчителя. Служила не тільки як середник⁶ кари, але була й показником⁷ на дошці чи карті.

Одного разу учитель махнув тростиною, а вона розлетілася. Видно було, що хтось її надрізав. Учитель зблід. Школярі завмерли. Але спокійні переконливі слова вчителя так вплинули на всіх, що коли той завізвав, щоби встав і признався той, хто підрізав тростину, винуватець помаленько, схиливши голову, самочинно встав у лавці. Всі були приготовані на найгірше, але вчитель підійшов до хлопця, взяв його лагідно за підборіддя і, глянувши йому в очі, спитав: «Пощо ти мені зробив прикрість?» Хлопець почервонів і розплакався. На тому справа закінчилася.

Багато печальності віддавав Антін Лерхер нам, сиріткам, що зростали без мами. Була в нас завше платна домогосподарка, але поза

---

⁶ Середник – тут – засіб.

⁷ Показник – тут – указка.

тим, щоб ми не були голодні та мали чисту білизну, не турбувалася більше. Зате наш учитель цікавився, щоб ми не тільки вивчали уроки, але дбав, щоб ми були чемні. Вчив нас робити іграшки з паперу, заводив різні ігри, готував нас до домашніх і церковних торжеств. Виучував з нами віршики з побажаннями для батенька на Новий рік та день народження, відзначав наші іменини, деколи брав нас на човен, повозити по Стрипі. Одного разу тільки відплили ми від берега, човен перевернувся. Учитель притьомом скочив у воду і витягнув нас всіх осьмеро. Скінчилося на змоченню святкового одягу, за що дісталося нам нам вдома «на горіхи». Попри навчання в школі вчитель Лерхер приватно підготовляв до іспитів в гімназію здібніших учнів. Його стараннями, а також стараннями о. Осипа Вітошинського щорічно поступали в гімназію в Тернополі кілька хлопців. Полекшою для батьків було оснований в Тернополі «руської бурси», де за невеликою оплатою учні середніх шкіл мали приміщення і харч.

Старанням учителя А. Лерхера коло школи красувалися клумби, засаджені привезеними з Тернополя квітами. Цікаво, що він учив дівчат вишивати і доставляв їм кольорові нитки. Всі ми дуже жаліли, коли недуга змусила нашого улюбленого вчителя покинути працю в школі. Але учні держали з ним зв'язок і по літах відвідували старого педагога в Княгиничах біля Івано-Франківська. На все життя заховалася в серці денисівських учнів любов до щирого вихователя.

Радістю наповнилася наша хата, коли нам в 1893 р. батенько привезли з Тернополя «Кобзар». Він став настільною книжкою, в яку ми всі вчитувалися. Щораз батенько доручали вивчити якийсь виїмок з віршів «Кобзаря», зазначаючи: звідси-доти. І я виучувала, але не тільки зазначений виїмок, а й цілу поему, хоч ясно, що не розуміла всього. Але захоплювала мене гра слів. Першим був віршик:

*Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.*

Тим віршиком привітала я нашого господаря Гаврила Дідича, коли він повертався з поля з плугом. Старенький висадив мене на коня, з таємничою міною всунув мені в кишеню фартушка маленького зайчика. А ще пообіцяв казку розказати. А здається, що ніхто не вмів так розказувати казок як наш дідусь Гаврило. Зате я для нього зараз другої днини вивчила цілого «Перебендю». Мені здавалося, що

то про нашого дідуся Гаврила написано, бо в нього також були сивий вус і чуприна. А вивчаючи віршик «Тече вода із-за гаю», я була впевнена, що це віршик про наших качок на Стрипі.

*Село! І серце одпочине.
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.*

Ці слова, по-моєму, Шевченко написав про моє рідне село, про мій дорогий Денисів, який я дуже-дуже любила. Гіркими сльозами плакала я за малим хлопчиком з віршика «І золотої, й дорогої». Хоч бабуня казали, що «Катерину» читати для мене не підходить, проте тишком-нишком прочитала «Катерину» і «Тополу» та «Наймичку». Берегли мене перед впливом «Катерини». Але ніхто не цікавився, що наша «вихователька»-домогосподарка Мальвіна Вакулінська заставляла⁸ мене під її диктат переписати польську поему «Леонардо і Бьондина». Сама собі дивуюся, що в 1894 році я, тоді дев'ятирічна дитина, мала терпеливість переписати 270 стрічок із складових, що забрало звиш 15 сторінок шкільного зошита. З любові до віршування я таку тяжку для дитини працю виконала. Автор тої поезії описує роман Герлика з княжною, їх любовні нічні пригоди, трагічну смерть коханця від рук батька героїні, який опісля послав доньці, як подарунок, серце Леонарда, що плавало в його крові. Побачивши це серце, Бьондина з розпуки гине. А батько, що вбив її коханця, вбиває тоді відкиненого претендента на руку Бьондини, який підглянув її роман з Герликом і намовив батька до вбивства. Одним словом, «прекрасна» і «повчаюча» лектура для дев'ятирічної дівчинки-дитини. Але мене ця поема не захоплювала. Щораз поверталася я до «Кобзаря», а там дістала в подарок твори Уляни Кравченко «Пріма вето» та Франка збірку віршів «З вершин і низин». Вчитувалася в «Панські жарти», відтворюючи в уяві образи часів панщини, про яку старий дідусь Гаврило співав:

*Ой втікала панцинонька
Та на задні двері,
А пан просив:
«Ой вернися, панцинонько,
Хоч ще до вечері».*

---

⁸ Заставляла – тут – змушувала.